

elvéit tekintem.³⁴ Néhány példát sorolok fel arra, hogy miképpen lehetne ezen a területen alkalmazni ezeket az elveket.

Nemcsak lehetővé kell tenni, de elő is kell mozdítani, hogy kifejlődjék a profit- és a non-profit biztosítótársaságok és nyugdíjintézetek decentralizált hálózata, amelyhez önként csatlakozhatnak munkaadók és munkavállalók. Célszerűnek tartanám, ha törvény születne, amely előírja: ezek az új intézmények az állami vállalatok privatizálása során értékes, valóban jövedelmező részvénycsomagokat kapnak, az induló tőkéjükhöz való ingyenes hozzájárulásként.

Szélesebb teret kell adni az orvosok magánpraxisának és olyan magánszervezeteknek, amelyek a közreműködők anyagi érdekétől ösztönözve kapcsolódnak be a szociális szolgáltatások nyújtásába, a gyermekgondozástól a betegápoláson át az öregek ellátásáig. Tevékenységükért kapják meg annak piaci ellenértékét.³⁵

Más szóval, célszerű, ha ebben a szférában is gyors növekedésnek indul, kellő kormányzati felügyelet mellett, a magánszektor. A magam részéről egyetértek azzal az állásponttal, amely három alapforma kombinációját tartja kívánatosnak az átalakulás *végállapotaként*: meghatározott szolgáltatásokat egy minimális szinten állampolgári jogon kell garantálni, más szolgáltatásokat a kedvezményezett és a munkaadók befizetéseinek függvényében kell nyújtani, és végül további szolgáltatásokban részesülhet az egyén magánbiztosítás útján, illetve közvetlen piaci vételi aktus formájában. Kapjon az egyén mind nagyobb lehetőséget, hogy választson különböző jóléti ellátási sémák között. Adatvan azonban az induló helyzet, ehhez a végállapothoz csak fokozatosan lehet közeledni. Nem lehet azokat kész helyzet elé állítani, akiknek nincs módjuk valóságos választásra.³⁶

Ami talán még a különböző szociális szolgáltatási mechanizmusok közötti választék kiszélesítésénél is fontosabb: módot kell adni az állampolgárnak, hogy a *politikai folyamat* útján is kifejezze akarátát. Sokkal nagyobb szerepet kellene kapnia a társadalom önszerveződésének, a különböző önkéntes érdekvédelmi szövetségeknél a jóléti szolgáltatásokat biztosító intézmények ellenőrzésében. Ezen túlmenően, a jóléti kiadások alakítása, a társadalombiztosítás és az ezzel összefüggő közterhek ügyében is a törvényhozásnak kell majd kimondania a végső szót. A politikai pártok nem kerülhetik meg ezt a kérdéskomplexumot. Sokkal világosabbá kell tenni az összefüggést abban a tekintetben, hogy mit kap az államtól és a kváziállami szervezetektől az állampolgár, és mennyi adót fizet ezért. A közgazdász kötelessége ezzel kapcsolatban nem utolsósorban az, hogy felelje a szavát az olcsó mellébeszéléssel szemben; leleplezze azt a politikust, aki adócsökkentést ígér, változatlan jóléti programok mellett. Az állami jóléti kiadások aránya abban a mértékben csökkenjék, amilyen mértékben a jól informált szavazópolgár ahhoz *hozzájárul*, sőt kívánja az adóteher csökkentése érdekében, és megfordítva: a jóléti kiadásoknak csak olyan aránya tartható fenn, amilyen arányt az állampolgár kész adóival finanszírozni.

Összefoglalva ezt a pontot: ismét egy fiskális csapdával állunk szemben. Talán ez az a csapda, amelyben legkínzóbb a vergődés. Az állam jóléti kiadásainak

³⁴ Egy korábbi munkámban (*Kornai János* [1988]) igyekeztem megvilágítani, hogyan függenek össze a szocialista országokban folyamatban levő reformok, a gazdasági választás kitégítése révén, az *egyéni szabadság* növekedésével.

³⁵ Más kérdés, hogy az ellenértéket ki fizesse meg: egyes esetekben a szolgáltatást igénybe vevő ügyfél vagy annak magánbiztosítója, más esetekben az állam vagy a társadalombiztosítás, ismét más esetekben a térítésnek kell megoszlania közöttük.

³⁶ Például egy mai fiatalember még választhat alternatív nyugdíjsémák között, de aki már közel áll a nyugdíjazáshoz, nem kényszeríthető arra, hogy át lépjen egy magánnyugdíjpénztárba. Vele az állam „szerződést” kötött az akkor érvényes nyugdíjtörvények révén, s ezt nem bonthatja fel önkényesen és egyoldalúan.

drasztikus csökkentése bizonytalanságot és az élet minőségének súlyos romlását jelentheti sokak számára. Az eddigi jóléti kiadások szintjének fenntartása, sőt növelése viszont olyan nagy adózási teherrel jár együtt, amely kedvét szegi a beruházóknak, és ezáltal visszatartja a gazdasági növekedést. Márpedig triviális igazság, hogy a jóléti szolgáltatásokhoz több termelés kell; a nagyobb tortát könnyebb elosztani.

Nehéz prognózist adni az elkövetkező évek jóléti kiadásairól. A leginkább valószínűnek azt tartom, hogy kínos lassúsággal fog végbemenni a jóléti szolgáltatások részleges decentralizálása és piaci alapokra való helyezése.

Általános következtetések

Négy problémát vizsgáltam, Magyarország tapasztalatait elemezve. Vannak országok, például az egykori Szovjetunió területén létrejött köztársaságok, ahol napjainkban ezeknél megrázóbb, elementáris erejű bajokkal viaskodnak: mit kell tenni annak érdekében, hogy a lakosság élelemhez jusson, a pénz valóságos vásárlóerővel rendelkezze és a termelés zuhanása megálljon. Remény van azonban arra, hogy előbb-utóbb mindegyik poszt-szocialista ország túljut a káosz és válság végletes állapotán, s akkor valamennyiben napirendre kerülnek majd azok a kérdések, amelyeket tanulmányomban tárgyaltam.³⁷

Keserű következtetések adódnak ebből. Még ahol a makrostabilizáció elemi feladatait félig-meddig teljesítették is, ott is állandóan *újratermelődnék* a súlyos problémák. Ahol több-kevesebb sikerrel eljutottak a költségvetési egyensúly közelébe, ott is súlyos nyomás nehezedik az államháztartásra. Egyfelől, sokféle politikai és társadalmi erő szorgalmazza különféle kiadások növelését, másfelől növekednek az adóbevételek beszedésének nehézségei. Állandósul a költségvetési hiány veszélye. Ha a hiányt a központi bank által nyújtott kölcsönnel fedezik, akkor ez veszedelmesen hozzájárulhat az inflációs nyomáshoz. Egy-egy makrostabilizációs eredmény könnyen kicsúszhat a kezeink közül. Ha pedig a költségvetési hiányt államkötvények kibocsátásával fedeznék, akkor ez kiszorítja a hitelkínálatból a produktív beruházásokat, ami pedig a növekedést hátráltatná.

Csak közgazdasági dilettánsok vagy politikai szélhámosok ígérhetnek valamiféle gyors és biztos megoldást. Azért is szoltam ismételten potenciális csapdák-ról, hogy felhívjam a figyelmet: a vizsgált problémák közül semelyiknek sincs könnyű megoldása. Fájdalmas átváltások (trade-off-ok) kínálkoznak: választás a rossz és a még rosszabb között.

Szívósan és erélyesen kell szorgalmazni a korábban hiperaktív állam szerepének visszazorítását, és ezzel együtt az állami kiadások csökkentését, szembe szállva az állandóan újraéledő centralizációs, bürokratikus tendenciákkal. A változás előreláthatólag lassan fog végbemenni; jó ideig eltarthat, míg a mai nagy kormányzat a kívánatos méretű, azaz a jelenleginél jóval kisebb kormányzattá szűkül.

Miközben rövid távra nem adhatok optimista előrejelzést, hosszú távra előretételek jót kedvezőbbek az esélyek. A politikai fordulat felszabadította az autonómia, a szabadság és a vállalkozás szellemét, és ezek az elsődleges mozgatóerők a gazdasági fejlődésben. Jogosultnak látszik a remény, hogy a mélypont után megindul a termelés növekedése, ami többek között megkönnyíti az általam

³⁷ Az állami kiadások és az adóterhek csökkentését egyebek között az is kikényszeríti majd, hogy Magyarország, több más kelet-európai országgal együtt, csatlakozni szeretne az Európai Közösséghez. Márpedig ehhez az is hozzátartozik, hogy ezek arányai ne rugaszkodjanak el a jóval alacsonyabb európai normáktól.

tárgyalt fiskális problémák megoldását is. Ez teszi majd lehetővé az adóztatás bázisának kiszélesítését, ami az adókulcsok csökkentésének előfeltétele; ez fogja serkenteni a beruházásokat, s így módon nő majd a foglalkoztatás. A munkanélküliség csökkenése végső soron könnyíti az állam szociális terheit.

A jó és hatékony kormányzati munka gyorsíthatja, a kormányzat hibái és mulasztásai lassíthatják e fejlődést; az átalakulás végső kimenetele azonban nincs a kormány kezében. Az új posztoszocialista rendszerben az állam legfeljebb befolyásolja, de nem irányítja a gazdaságot; a gazdaságot résztvevőinek saját érdekei mozgatják. Éppen ez a piacgazdaság egyik fő előnye a központilag irányított szocializmussal szemben.

Hivatkozások

- ABERBACH, JOEL D.—PUTNAM, ROBERT D.—ROCKMAN, BERT A. [1981]: *Bureaucrats and Politicians in Western Democracies*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- BATOR, FRANCIS M. [1958]: *The Anatomy of Market Failure*. *Quarterly Journal of Economics*, 72, augusztus, 3., 351—379. o.
- BAUMOL, WILLIAM J. [1965]: *Welfare Economics and the Theory of the State*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- BENTON, LAUREN A. [1990]: *Invisible Factories: The Informal Economy and Industrial Development in Spain*. State University of New York Press, Albany.
- BUCHANAN, JAMES—TULLOCK, GORDON [1962]: *Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- ÉKES ILDIKÓ [1991]: *A második gazdaság az átmenet időszakában és a piac fejlődése*. Kézirat. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- ESTI NÓRA [1991]: *A magyarországi kisvállalkozások helyzetének és lehetőségeinek alakulása 1991-ben*. Kézirat. Gazdaságkutató Intézet, Budapest.
- FERGE ZSUZSA [1991]: *The Social Safety Net in Hungary: A Brief Survey*. In: *Social Safety Nets in East/Central Europe*. Kézirat. Harvard University, Kennedy School of Government, Cambridge, Mass.
- FERGE ZSUZSA [1992]: *Marginalization, Poverty, and Social Institutions*. *Labor and Society*. Megjelenés alatt.
- FRATERNITÉ RT. [1991]: *Jelentés a társadalombiztosítás reformjáról*, Budapest.
- GÉM ERZSÉBET [1991]: *Hitelt — de honnan? A vállalkozásfinanszírozás rendszere Magyarországon*. Kézirat. KOPINT-DATORG, Budapest.
- HALL, PETER A. [1986]: *Governing the Economy: The Politics of State Intervention in Britain and France*. Oxford University Press, New York.
- HELPMAN, ELHANAN [1990]: *Monopolistic Competition in Trade Theory*. Princeton University Press, Princeton.
- INTERNATIONAL MONETARY FUND [1990]: *Government Finance Statistical Yearbook*. Washington, D. C.
- JANTSCHER, MILKA CASANEGRA DE—SILVANI, CARLOS—VEHORN, CHARLES L. [1991]: *Modernizing Tax Administration in Eastern Europe*. International Monetary Fund, Washington, D. C.
- KESSIDES, CHRISTINE—DAVEY, KENNETH—HOLZMAN, ROBERT—MICKLEWRIGHT, JOHN—SMITH, ANDREW—HINAYON, CARLOS [1991]: *Hungary: Reform of the Social Policy and Distribution System*. World Bank, Washington, D. C.
- KOPITS, GEORGE [1991]: *Fiscal Reform in European Economies in Transition*. International Monetary Fund, Washington D. C.
- KOPITS, GEORGE—HOLZMAN, R.—SCHIEBER, G.—SIDGWICK, E. [1990]: *Social Security Reform in Hungary*. International Monetary Fund, Washington, D. C.
- KORNAI JÁNOS [1986]: *A puha költségvetési korlát*. *Tervgazdasági Fórum*, 2. sz. 1—18. o.
- KORNAI JÁNOS [1988]: *Az egyéni szabadság és a szocialista gazdaság reformja*. *Valóság*, 5. sz. 1—24. o.
- KORNAI JÁNOS [1989]: *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében*. HVG Kiadó, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1990]: *Kiegészítések a „Röpirathoz”*. *Közgazdasági Szemle*, 7—8. sz. 769—793. o.
- KORNAI JÁNOS [1991]: *A privatizáció elvei Kelet-Európában*. *Közgazdasági Szemle*, 11. sz. 1021—1040. o.

- KORNAI JÁNOS [1992]: *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. Princeton University Press, Princeton.
- KÖLLŐ JÁNOS [1990]: Munkaerőpiac: mitől legyünk pesszimisták. Megjelent: *Andorka Rudolf, Kolosi Tamás és Vukovich György* (szerk.): Társadalmi riport 1990. TÁRKI, Budapest.
- KÖLLŐ JÁNOS [1991]: A foglalkoztatáspolitikai igazi dilemmája. Figyelő, augusztus 22. 3. o.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL [1991]: Statisztikai évkönyv 1990, Budapest.
- LÁNYI KAMILLA (szerk.) [1991]: A gyors változások területei a magyar gazdaságban. KOPINT-DÁTORG, Budapest.
- LÁNYI KAMILLA—OBLATH GÁBOR (szerk.) [1991]: A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1991 végén. KOPINT-DÁTORG, Budapest.
- LINDBECK, ASSAR [1988]: *Consequences of the Advanced Welfare State*. World Economy, március, 19–37. o.
- MANCHIN RÓBERT—NAGY LAJOS GÉZA [1991a]: Ismeretek és vélemények az adóról. Magyar Gallup Intézet, Budapest.
- MANCHIN RÓBERT—NAGY LAJOS GÉZA [1991b]: Vélemények gazdaságról, életszínvonalról, politikai intézményekről. Magyar Gallup Intézet, Budapest.
- MAGYAR NEMZETI BANK [1991]: Negyedéves jelentés. 4. szám, Budapest.
- MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA [1991]: Állami költségvetés 1992, Budapest.
- MÓRA MÁRIA [1990]: Az állami vállalatok (ál)privatizációja. Kézirat. Gazdaságkutató Intézet, Budapest.
- MÓRA MÁRIA [1991]: Az állami vállalatok (ál)privatizációja. Közgazdasági Szemle, 6. sz. 565–584. o.
- MURRELL, PETER [1990]: *An Evolutionary Perspective on Reform of the Eastern European Economies*. Kézirat. University of Maryland, College Park.
- NISKANEN, WILLIAM, A. [1971]: *Bureaucracy and Representative Government*. Aldine, Chicago.
- OFFE, CLAUDIUS [1984]: *Contradictions of the Welfare State*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- ORGANIZATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT [1991]: *OECD Economic Surveys: Hungary 1991*, Paris.
- ORSZÁGOS MUNKAÜGYI KÖZPONT [1991a]: Munkaerőpiaci helyzetkép. Havi jelentés. Augusztus. Munkaerőpiaci Információk, 9. sz.
- ORSZÁGOS MUNKAÜGYI KÖZPONT [1991b]: Munkaerőpiaci helyzetkép. Havi jelentés. 1991. október. Budapest.
- ORSZÁGOS MUNKAÜGYI KÖZPONT [1991c]: Munkaerőpiaci helyzetkép. Havi jelentés. 1991. november. Budapest.
- PÉNZÜGYMINISZTERIUM [1991]: Az 1991. VII–VIII. havi és várható éves gazdasági folyamatokról. Pénzügyi Szemle, 11. sz. 847–852. o.
- SABEL, CHARLES [1982]: *Work and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHUMPETER, JOSEPH A. [1912] [1980]: A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunkturaciklusokról. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- SCHUMPETER, JOSEPH A. [1941] [1976]: *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper and Row, New York.
- SELENY, ANNA [1991]: *The Political Economy of Property Rights and the Transformation of Hungarian Politics: 1949–1989*. Kézirat. MIT, Cambridge, Mass.
- SKOCPOL, THEDA [1985]: „Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research”. In: *P. B. Evans—D. Rueschemeyer—T. Skocpol* (szerk.): *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press, Cambridge, 3–37. o.
- STIGLITZ, JOSEPH ÉS SZERZŐTÁRSAI [1989]: *The Economic Role of the State*. Blackwell, Oxford.
- U. S. DEPARTMENT OF HEALTH [1990]: *Human Services Research Report*. 62. sz., május.